

Hitit ve Asur Ordularının Mukayesesi¹**Orhun SARICA**Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi;
otuken90@hotmail.com**Özet**

Bu çalışma, M.Ö XVII – XII. yüzyıllar arasında Anadolu’da hüküm süren Hititler ile Mezopotamya’nın en büyük devletlerinden olan Asurların meydana getirdikleri askeri güçlerin karşılaştırılmasını içermektedir. Çalışmamızda iki devletin savaş sırasında kullandıkları silahların ve stratejilerin benzerlikleri veya farklılıklarının tespiti amaçlanmıştır. Çalışmamız, Hitit ve Asur ordularının kullandıkları askeri teçhizatların savaş stratejilerine ne derecede yansıdığı ve iki devletin buldukları coğrafyaya hâkim olmasında ordularının sahip olduğu önemi ortaya koyma amacını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hitit, Asur, ordu, strateji, asker.

Comparison of the Hittite and Assyrian Army**Abstract**

This study includes the comparison of the military power of the Hittites, who ruled in Anatolia and between XVII-XII BC, and the Assyrians, who was one of the biggest nations of Masepotamia. In my article, it is aimed to determine the similarities or differences of the weapons and war strategies of these two states. The aim of this study is to reveal how the military equipment used by the Hittites and Assyrian armies reflected on the war strategy and the importance of the armies of the two states in the regions where they dominate.

Keywords: Hittite, Assyrian, army, strategy, soldier.

¹ Geliş/Kabul Tarihi:26.04.2017/27.10.2017 – Araştırma Makalesi

GİRİŞ

Çalışmamızda, tarih boyunca çekişmelerin meydana geldiğini. bunun bir örneğini de Mezopotamya’da tarımsal alanlarda medyana gelen çekişmelerden kaynaklandığını işlemekle beraber Hitit ve Asurluların buldukları dönemle ilgili kısa bir bilgi verildikten sonra dönemseller olarak birbirinin ardılı olan bu iki devletin askeri bilgilerine yer verilmiştir. Araştırmamızın amacı Hitit ve Asur devletlerinin ordularının karşılaştırılmasını içermektedir. Ancak makalemizde ordunun genel manada bir karşılaştırılmasından ziyade iki ordunun da gelişmesinde bel kemiğini oluşturan kuvvetlere ve donanımına yer verilmiştir. Bahsettiğimiz bu kuvvetler ise; piyadeler, savaş arabaları ve savaş alanlarında uyguladıkları stratejilerdir. Araştırmamızdan çıkarmamız gereken sonuç ise; dönemseller olarak birbirine yakın olan bu iki devletin askeri yapısını tam manasıyla öğrenmeden ziyade daha geniş çaplı araştırmalar için araştırmacılar da bir bakış açısı oluşturmayı amaçlamaktadır.

HİTİT ORDUSU

Hititler Kuzey Suriye’deki topraklarını genişletmek istiyorlardı. Fakat Kuzey Suriye ve Mezopotamya’ya ilerlemek Şuppiluliuma’ya nasip olacaktır. Bu dönemde çok güçlü olmamakla beraber Hititler, Hurrilerin elinde bulunan Kuzey Suriye’ye yönelmişlerdir (Macqueen, 1986: 72). Hititler, I. Murşili zamanından beri Kuzey Suriye ile ilgilenmekteydiler (Kınal, 1998: 98). Hitit Kralı Şuppiluliuma Kuzey Suriye’yi savunmak amacıyla ordusunun kuvvetlerini bu bölgeye kaydırmıştı. Engebeli arazi yapısından dolayı Mısır etkisinden uzakta bulunan Ugarit ülkesi de Hititlerin hâkimiyeti altına girmiştir (Hitti, 1951: 105).

Piyadeler

Hititler piyade kuvvetleri açısından incelediğinde elde edilen bilgiler oldukça kısıtlıdır. Kralın özel askerleri durumunda küçük bir kadroya sahiptiler, sınır boylarında bulunan kalelerin güvenliği ve ayaklanmaları bastırmakla görevli bulunmaktaydılar. Piyadelerin ani saldırılara karşı lojistik destek sağladığını Kadeş Savaşı’nda görmekteyiz. Hitit piyadelerinin temel saldırı silahı bulunduğu arazi yapısına göre değişiklik göstermekteydi. Suriye’nin kuzeyi gibi açık arazilerde düzenli saldırıya imkân sağlayan uzun mızraklar kullanılmıştır. Ayrıca Anadolu’da Hitit kuvvetlerinin orak biçimli palalar ve baltalar kullandığını da bilmekteyiz (Macqueen, 2015: 79). Hitit piyadelerinin kullandıkları silahları bronzdan yapılmıştır. Ancak bunların yapım

maliyeti yüksek olduğundan dolayı fazla üretimi yapılmamaktaydı (Beal, 1995: 84). Piyadeler sayı bakımından savaş arabalı askerlerden fazlaydı (Gurney, 200: 861). Piyadelerin temel birliğini hür erkeklerden asker olanlar ile imparatorluk bölgelerinden askere alınanlardan oluşmaktaydı (Bryce, 2003: 75).

Savaş Arabaları

Hitit ordusunu askeri açıdan hareket yeteneğine göre değerlendirdiğimizde genelde savaş arabalarına bağlı oldukları gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Bu savaş arabaları Hurri kültürünün etkisiyle günden güne daha da geliştirilmiştir. Arzava, Ahhiyava ve Kaşka gibi Anadolu krallıklarının da savaş arabaları bulunmaktaydı. Hitit metinlerinde geçen bilgiler dışında askeri kuvvetler noktasında maalesef yeterli bilgi sahibi değiliz. Bu araçları incelediğimizde; Anadolu'nun engebeli arazisi nedeniyle askeri kuvvetlerinin değerlendirebileceği manada kullanışlı olmadığı; daha çok üst düzey yöneticilerin ve kralların ulaşımında kullanılmış olması muhtemel görülmektedir (Macqueen, 2015: 45). Ordu içerisinde yapılan faaliyetlerin iyi derecede eğitim almış kişilerce yapılması gerekmektedir. Buna örnek olarak savaş arabalarının ve onları hareket ettiren atların profesyonel derecede eğitilmiş olmaları gerekmektedir (Goetze, 1964: 79).

Savaş Alanlarında Uyguladıkları Stratejiler

Eskiçağ tarihinde askeri ve ticari amaçlı çeşitli yol güzergâhları oluşturarak yüzyıllarca kullanılmıştır (Ökse, 2007: 45). Bu güzergâhlar uzun yıllar askeri ve ticari amaçlı kullanılmış olup, genellikle hayvanlar ve onlara bağlı olan araçların geçişi sırasında fayda sağlamıştır. II. Murşili dönemine ait kaynaklardan elde edilen bilgilere göre araçların geçişine imkân vermeyen noktalar ise insanların kendi imkânları ile çeşitli düzenlemelerin yapılması sonucu geçilmeye çalışılmıştır (Ökse, 2005: 96). Askerlerin güzergâhları üzerinde, ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri, erzaklarını tedarik edebilecekleri alanların azlığı dikkat çekici bir durum olarak çeşitli kaynaklarda belirtilmiştir. Un, ekmek ve şaraptan oluşan başlıca ihtiyaçlarının başında bir sorumlu bulunmaktaydı. Hitit ordusu inançları gereği yağma yapmamaktaydı. Bu sebepten dolayı geçtikleri güzergâh üzerinde bulunan halk, askerlerin ihtiyaçlarını karşılamakta olup bunun karşılığında ise halkın kendi masrafları da ordu tarafından karşılanmaktaydı (Bryce, 2007: 45). Hitit ordusu kendine bağlı olan yerlerde yağmalama yapmazken düşman arazisinde yağma yapmalarını engelleyecek bir durum bulunmamaktaydı. Bu dönemde yaşanan bir diğer sorun ise güzergâhların; sonradan yapılma, geçici işaretlemelerle belirtilmesinden dolayı gelecek dönemlerde bu yolların bulunması

zorlaşmaktaydı. Anadolu’da ise durum doğal olarak belirlenmiş olan bu güzergâhların belirginleştirilmesinden dolayı bu tarz sorunlar çok fazla yaşanmamaktaydı. O dönemde yaşayan insanlar bu güzergâhlar üzerine yerleşim kurduklarından dolayı kervanların yerleşim yerleri ile olan mesafeleri de uzun olmamaktaydı (Ökse, 2005: 76). Hititler, Toroslarda bulunan geçitleri kullanarak Kuzey Suriye’ye geçmeyi başarmışlardır. Kral Hattuşili, Kilikya Kapısı’nı Akdeniz’e girerken kullanmıştır. Çeşitli ticaret yollarıyla Halep’e geçmeyi başaran Hattuşili, buranın çok büyük olmasından ötürü öncelikle Alalah’a yönelmiş ve burayı zapt etmiştir. Alalah kavşak noktası olup, jeopolitik konumu gereği çok önemli bir noktadaydı (Bryce, 1998: 123; Yıldırım, 2012: 1390). Gerçekleştirilen seferler sonucunda güçlenen Hititler, Akdeniz ticaretine katılmasıyla ekonomik olarak bölgede etkinliğini daha da arttırdı. Halep’in alınmasıyla da Hititler “Büyük Krallık” gücüne ulaşmıştır (Garstang, 1943: 146). Hitit ordusunun merkezden ayrılarak sefere çıkması sonucunda devletin kalbi düşmanların açık hedefi haline gelmekteydi (Bryce, 2003: 49). Krallar seferlerden önce kendilerine sorun yaratabilecek konuları önlemek amacıyla çeşitli antlaşmalar ve bunun yanında akrabalık bağları da kurarak merkezden güvenli bir şekilde ayrılabilmekteydiler (Ünal, 2005: 113). Ayrıca kendilerine yardımda bulunabilecek olan devletlerin, bu yardımları ne boyutta yapabileceklerini önceden araştırıp bilgi sahibi olduğu için bu durumun kendilerine büyük kolaylık sağladığı aşikârdır (Macqueen, 2001: 149). Savaşa girecek olan askerlerin içinde bulunduğu psikolojik durum çok önemlidir. Hititler’de bunu bilmekteydi. Bunun için Hititler askerlere yemin ettirmekteydiler. Bu edilen yeminlerin Tanrılarına yönelik olduğunu bilen Hitit askerleri mücadelelerini en iyi şekilde yapmaya çalışmaktaydılar. Anadolu’da yapılan mücadeleler genelde ilkbahar ve yaz mevsimlerinde yapılmaktaydı (Bryce, 2003: 154). Hititler buldukları Anadolu coğrafyasının her bir tarafında savaş durumu içerisindeydi. Sürekli devam eden bu mücadelelerin başarı ile sonuçlanmasında hem halkın savaşçı karakterinin olması hem de sahip oldukları stratejik bilgiler etkili olmaktadır (Lorenz, 2011: 163). Hitit ordusunun sahip olduğu yüksek seviyedeki harp ve stratejik bilgiler onları savaşlar sırasında üstün konuma getirmiştir. Bunun yanı sıra Hititler düşmanları üzerine savaş arabaları ile saldırıp onları önce zayıflatıp, ardından son darbeyi de piyadeler yapmaktaydı (Beal, 1992: 178). Hititlerin bu taktiklerine karşılık düşmanları toplu halde saldırmayıp, dağınık bir şekilde Hititlerin üzerine saldırmaktaydı (Gurney, 1990: 152). II. Murşili’ye ait kaynaklarda da seferler sırasında çeşitli stratejilerin kullanıldığı, özellikle gece baskınlarına ağırlık verildiği anlatılmaktaydı (Reyhan, 2008: 141). Hititlerin gerçekleştirdiği seferlerde başarılı olmasında etkili olan faktörlere bakacak olduğumuzda; saldırmayı planladığı şehirleri öncelikle kansız ele geçirmek

istemekteydi ve bunun için anlaşma yoluna gitmekteydiler. Saldırı olmaksızın alınamayacağı kesinleşen şehirleri öncelikle yıpratma politikası izler, şehirlerin dışarıdan gelen ihtiyaçlarını keserlerdi. Gece baskınları ile yıpratılan kentlere savaş arabaları ve piyadelerle saldırmaktaydılar (Bryce, 2002: 163).

ASUR ORDUSU

Asur ordusu, devlet ile paralel bir şekilde gelişme göstermiştir. Asur ordusu en parlak dönemine Demir Çağı'nda ulaşmıştır. Gerçekten de Asur ordusu döneminin askeri açıdan en iyisiydi (Kınal, 1978: 325). Ticari koloni dönemi, Anadolu' da kurulan ve ortalama 150 yıl süren organize bir faaliyettir. Asur devleti, 1500 yıllarından sonra Hurri-Mitanni egemenliğinde, Mezopotamya' da eski bir devlet olarak kalmış ve uluslararası antlaşmalarda yer almamıştır. 14. yüzyılın ortalarından itibaren Hititlerin, Mitanni Devleti'ni güçsüzleştiren akınlarından sonra Asur devleti tekrardan güçlenmeye başlamıştır (Köroğlu, 2008: 205).

Piyadeler

Ordunun ilk dönemlerinde arabalar kullanılmadığı için kuvvetlerin tamamına yakını piyadelerin oluşturduğu düşünülmektedir (Gökçek, 2006: 41). Asur ordusu içerisinde çeşitli kuvvetler bulunmaktaydı. Bu kuvvetler incelendiğinde; ok ve mızrak kullanan piyadeler, öncelikli kuvvetleri oluşturmaktaydı. Ordu içerisinde kuvvetler kullandıkları silahlar doğrultusunda isim almaktaydılar. Asur ordusu içerisinde piyadeler, hafif silah taşıyan ve ağır silah taşıyan olmak üzere iki kısma ayrılmaktaydı. Bu kuvvetlerin dışında kalkan kullanan askerlerde bulunmaktaydı (Roux, 1964; Stillman, 1984: 265). Asur piyadeleri yün gömlek giymekle beraber bel kısımları zırh yardımı ile korunmaktaydı. Vücutlarının bütünü korumak için çeşitli zırhlı kıyafetler kullanılmıştır (Gabriel, 2007: 312). Asur süvarilerinin zaman içerisinde kendilerini geliştirdikleri elde edilen kabartmalar da ki bilgilerden anlaşılmaktadır. III. Tiglat-pilaser zamanına ait rölyeflerde ok atan ve mızrak kullanan iki askerden mızrakçının atı kontrol ettiği anlaşılmaktadır (Noble, 1990: 37). Asur ordusunun arazide en önemli saldırı gücü savaş arabalarıydı. Piyadelerden oluşan düşmana karşı öncelikle savaş arabaları ile saldırılmaktaydı. Bu araçların arka ve yan kısımları mücadele sırasında savunmasız kaldığından bu noktalar zayıf düşmekteydi. Bu sebepten ötürü savaş arabaları, piyadeler ve atı tek başına yönlendirebilen askerler tarafından desteklenmekteydi. Uygulanan sistem Asurluların savaş meydanında kanat kuvvetlerini

oluşturmaktaydı. Arabalar engebeli arazide gereken verimliliği sağlayamadığından bu tarz alanlarda bu boşluğu piyadeler kapatmaktaydı (Gabriel, 2007: 168).

Savaş Arabaları

At kullanımının yeni başladığı dönemlerde atlar henüz istenilen düzeyde eğitilemediği için atı kullanan askerler zorlanmaktaydılar. II. Sargon zamanında ise ehlileştirilen atların orduya kazandırılmasıyla bu askeri sınıf oldukça gelişmiştir (Keegan, 1995: 152). Asur ordusuna ait savaş arabalarının engebeli arazilerde devam etmelerine izin verilmeyip geride bırakılmaktaydı. Muhtemelen kralın aracı olduğu düşünülen bir araç savaş alanına alınmakta olup belli kısımlarda ip vasıtasıyla çekilerek hareketi sağlanmaktaydı (Stillman, 1987: 285). Bozkır kültüründen öğrenilen her bir atın bir asker tarafından kontrol edilebilmesiyle beraber önemini kaybeden savaş arabaları ilerleyen dönemlerde ordu içerisinde yer bulamamıştır. Atın hâkimiyetini tek başına sağlayabilen askeri personel gittikçe ordu içerisinde ön plana çıkmaktaydı (Gabriel, 2007: 197). Atı kendi başına idare edebilen askerler hızlı manevra yapabilmeleri, düşman kuvvetleri içerisine kolaylıkla dâhil olmaları gibi sebeplerden dolayı önemli bir konumdaydılar. Hafif silah taşıyabilen bu personel, savaş arabalarının imkân tanımadığı yerlerde orduya büyük kolaylık sağlamıştır (Dawson, 2001: 206).

Savaş Alanlarında Uyguladıkları Stratejiler

Devletin izlediği siyaset Asur Ordusu'nun da stratejisini belirlemekteydi. Asurlular hâkimiyete dayalı yayılcı bir politika izlediğinden dolayı ordunun temel politikası da işgale dayalıydı. Bu tarz bir politikayı gerçekleştirmek için ordunun güçlü bir teçhizata ve stratejik bilgiye sahip olması gerekmektedir. Asurlarda aynı Hititler gibi mücadelelerini tanrıların adına yapmaktaydılar. Böylelikle geniş bir coğrafyaya yayılma amaçları daha da önemli bir anlam kazanmakta olup Tanrısal bir emir haline gelmekteydi. Asurların izlemiş olduğu siyasete yön veren bu anlayışa göre Tanrının yeryüzünde ki temsilcisi Asur kralıydı (Kuhrt, 2013: 243; Gökçek, 2015: 243; Pekşen, 2016: 61-62; Pekşen, 2017: 28). Asurluların bulunduğu yerleşke iklimi oldukça sert, arazi yapısı sarp bir alandı. Bu sebeplerden dolayı da askerlerin hareket kabiliyetlerinin hızlı olması mutlak bir gereklilikti. Asurlarda askeri hareketlilik havaların ısınmaya başladığı bahar aylarında başlayarak yaz döneminde de devam etmekteydi. Ancak yapılacak olan seferin önemi yüksek ise kış döneminde de bu seferler gerçekleştirilebilmekteydi. Asur ordusunda önemli bir diğer bölüm de istihbarattı. Ordu kuşatmak istediği şehirler hakkında önceden bilgi toplayarak kuşatmanın süresini kısaltacak tedbirler alma çabasında olurdu (Honggeng, 2000: 157). Asurlu Samsi-Adad

ülke genelinde hızlı bir haberleşme sistemi oluşturmuştur. Mektup dışında başka bir haberleşme sistemi de acil askeri durumlarda ateş yardımıyla sağlanan haberleşme yöntemi idi. Böylelikle ülkenin genel durumundan haberdar olunmaktaydı. Samsi-Adad emri altında görevlendirdiği valiler aracılığıyla da düzenli bir haberleşme sağlamıştır (Oates, 2004: 209). Asur kralları halkı yurtlarından ayırarak başka bölgelere göndermeye başlamışlardı. Bu tarz bir nüfus mübadelesine gidilmesinin sebebi, kralların istedikleri istikrarlı bir ortamın oluşması ve devlet için sorun yaratabilecek etnik yapıların bir araya gelmesinin önlemektir (Florioti, 2012: 256). Asur ordusunun temellerinin atıldığı ilk zamanlarda kullandıkları teçhizatlar hakkında bildiklerimiz sınırlıdır. Aynı dönemde yaşamış olan Mitanni ve Marililere ait resimlerden elde ettiğimiz bilgiler bizlere bu konuda aydınlatmaktadır (Stillman, 1987). Kültepe' de ele geçirilen belgelerden elde ettiğimiz bilgiler ise bize kullanılan araçlarla alakalı bilgi sağlamaktadır (Derksen, 1996: 304). Asur ordusu içerisinde esir olarak ele geçirilen düşmanlarla beraber bir istihkâm birliği mevcuttu. Bu birlik ordunun gideceği yollar üzerinde düzenlemeler yapmakta, ele geçirilen yerlerde tamiratlar yapıp, ordunun ilerleyişinde kolaylık sağlamaktaydı (Diakov ve Kovalev, 2008: 188). Asur ordusu kuşattığı şehirlere üç farklı şekilde müdahale etmekteydi. Bunlara kısaca değinecek olursak; kalenin duvarlarına merdiven yardımıyla tırmanmak, kale duvarlarını yıkmak ve şehir kapılarını kırmak olarak sıralayabiliriz. Tahtadan yapılmış merdivenlerle kale duvarına tırmanılıp, deriden oluşturulmuş olan kuleler bir rampa üzerine kaydırılmaktaydı. Geri planda bulunan düşman askerlerinden duvar üzerinde bulunan kuvveti yıpratmakla görevli okçular ve sapancılar bulunmaktaydı. Buna karşılık düşman askerleri kuleleri ateşe vermeye çalışmaktaydı. Asur ordusunda kule içerisinde çıkan yangınları söndürmekle görevli asker bulunmaktaydı (Healy, 2007: 215). Kullanılan başka bir yöntemde saldırılacak şehrin, kalenin nehre bakan bir yönü varsa suyun üzerinde yüzebilen kuleler inşa edilip karadan yapılan taktikle aynı şekilde mücadele devam etmekteydi (Bradford, 2001; Healy, 2007: 325).

SONUÇ

Öncelikle, Hitit ve Asur ordularının kullanmış oldukları savaş arabalarına baktığımızda, Hitit ordusunun savaş arabalarına bağlı oldukları bilinmekle beraber kendi metinleri dışında bilgiye sahip değiliz. Anadolu'nun arazi yapısından dolayı arabaların her zaman kullanılmadığı yalnız üst düzey kişilerin araçlarının engebeli arazide devam ettirildiği bilinmektedir. Asur ordusunda ise ilk zamanlarda araçların

kullanılmadığı ilerleyen dönemlerde artan eğitimle beraber ve atı tek başına yönetebilen askerlerle birlikte bu araçların kullanıldığı bilinmektedir. Asurlarda da eğilimli arazilerde araçların kullanılmadığı yalnız üst düzey kişilerin araçlarının devam ettirildiği bilinmektedir. Hitit ordusunda piyadeler hakkında çok bir bilgiye sahip değiliz. Piyadeler ani saldırılara karşı lojistik destek sağlamaktaydılar. Kullandıkları silahlar buldukları araziye göre farklılık göstermekteydi. Asur ordusunda piyadeler ilk zamanlarda daha etkinlerdi. Piyadeler hafif silah taşıyan ve ağır silah taşıyan olmak üzere iki kısma ayrılmaktaydı. Savaş arabalarının arka ve yan kısımları savunmasız kalmasından dolayı Asur ordusunda bu boşlukları piyadeler doldurmaktaydı. Bu sistem Asurlarda kanat kuvvetini oluşturmuştu. Askeri bilgi ve strateji konusunda üst düzey bilgiye sahip olan Hitit ordusu, işgale dayalı bir politikadan uzaktı. Öncelikle saldırıyı düşündüğü kentin yöneticileri ile konuşarak sulh yoluyla, kansasız bir şekilde şehri almayı istemekteydiler. Eğer olumsuz yanıt alırlarsa şehrin dışarıdan gelen ihtiyaçlarını keserek yıpratma yoluna gitmekteydiler. Saldırı sırasında Hitit ordusu öncelikle savaş arabaları ile düşmanı yıpratmakta son darbeyi piyadeler vurmaktaydı. Hititlerin en önemli özelliklerinden biriside gece baskınlarıydı. Asurlular ise Hititlerin aksine hakimiyete dayalı bir politika izlemekteydiler. Saldırıda bulunacakları şehrin hakkında önceden bilgi toplamaktaydılar. Savaş sırasında Asurlular; düşman kalelerine merdiven yardımıyla tırmanmak, kale duvarlarını yıkmak ve şehir kapılarını kırmak gibi çeşitli saldırılarda bulunmaktaydılar. Kuleler vasıtasıyla saldırıya geçen Asur ordusu kalelerde bulunan askerleri yıpratmakla beraber geri planda bulunan Asur okçuları karşı saldırıya devam etmekteydi.

KAYNAKÇA

- AMELIE, Kuhrt (2013). **Eskiçağ'da Yakınoğu**, C.2, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul .
- BEAL, Richard (1992), **The Organization of the Hittite Military**, Chicago .
- BEAL, Richard (1995), **Hittite Military Organization, Civilization of the Ancient Near East**.
- BRADFORD, Alfred S.- BRADFORD, Pamela M.(2001), **With Arrow, Sword, and Spear: A History of Warfare in the Ancient World**, Greenwood Publishing Group, London .
- BRYCE, Trevor ve Huxley, G .(1998), **The Kingdom of the Hittites**, Clarendon Press, Oxford.
- BRYCE, Trevor (2002), **Life and Society in the Hittite World**, Oxford University Press, New York.
- BRYCE, Trevor (2003), **Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- BRYCE, Trevor (2007), **Hittite Warrior**, Osprey Publishing, New York 2007.
- DAWSON, Doyne (2001), **The First Armies**, Sterling Publishing Company. London .
- DERCKSEN, Jan (1996), **The Old Assyrian Copper Trade in Anatolia**, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut, İstanbul 1996.
- DIAKOV, V ve Kovalev, S.(2008), **İlkçağ Tarihi**, Yordam ve Basım Yayınları, Ankara.
- GABRIEL, Richard (2007), **Soldiers Lives through History-The Ancient World**, Greenwood Pub Group, London.
- GARSTANG, Jesus (1943), **Hittite Military Roads in Asia Minor: A Study in Imperial Strategy with a Map**, American Journal of Archaeology, 47(1), 35-62.
- GOETZE, Albrecht (1964), **State and Society of the Hittites**, (Ed. Gerald Walser), Wiesbaden, Franz Steiner, Verlag.
- GÖKÇEK, Lütfi Gürkan (2015), **Asurlular**, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

- GÖKÇEK, Lütfi Gürkan (2006), **The Use of Wagons (eriqqum) in Ancient Anatolia According to Texts from Kültepe. Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie**, 96(2).
- GURNEY, Oliver (1990), **The Hittites**, Pickle Partners Publishing.
- GURNEY, Oliver (2001), **Hititler**, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara.
- HEALY, Mark (2007), **The Ancient Civilization**, The Cambridge Ancient History, Cambridge university press, UK.
- HITTI, Philip Khuri (1951), **History of Syria: Including Lebanon and Palestine**, Macmillan, New York .
- HONGGENG, Guo (2004), **The Assyrian Intelligence Activities during the Assyrian Empire**, Journal of Assyrian Academic Studies, 18(2), 59-71 .
- KEEGAN, Joan (1995), **Savaş Sanatı Tarihi**, Gençlik Yayınları, İstanbul.
- KINAL, Füzuran (1978), **Khorsabad Kral Listesi ve Kronolojisi**, Belleten, 42(166), 171-200.
- KINAL, Füzuran (1998), **Eski Anadolu Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- KÖROĞLU, Kemalettin (2008), **Eski Mezopotamya Tarihi:Başlangıcından Perslere Kadar**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- LORENZ, Jürgen ve SCHRAKAMP Ingo.(2011), **Hittite Military and Warfare**, Leuven/Paris/Walpole, MA.
- MACQUEEN, James (2015),**Hititler ve Hitit Çağında Anadolu**, çev. Esra Davutoğlu, Ankara, Arkadaş Yayınevi.
- MACQUEEN, James (1986), **The Hittites and their contemporaries in Asia Minor**, Rev.ed, New York, Thames and Hudson.
- NOBLE, Duncan (1990), **Assyrian chariotry and cavalry**, State Archives of Assyria Bulletin, 4, 61-68.
- OATES, Joan (2004), **Babil**, Ankara.
- ÖKSE, Tuba (2005), **Kızılırmak ve Fırat Havzalarını Birbirine Bağlayan Eski Kervan Yolları**, Dergipark, 34; 15-3.

- ÖKSE, Tuba (2007), **Ancient mountain routes connecting central Anatolia to the upper Euphrates Region** , Anatolian Studies, 57, 35-45.
- PEKŞEN, Okay (2016), **Eski Mezopotamya'daki Savaşlarda Tanrıların Rolü**, History Studies, 8 (2), 55-68.
- PEKŞEN, Okay (2017), **Eskiçağ Akdeniz Medeniyetleri'nde "Tanrılar Adına Savaş" Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi**, Uluslararası Akdeniz Medeniyetleri Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, ss. 19-35, Gece Kitaplığı, Ankara.
- REYHAN, Esmâ (2008), **Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular: Oluşum, Teşkilat ve İşlev, Eski Anadolu'da Askeri Disiplin Dair Bir Hitit Metni: Asker yemini**, (Ed. Feridun M.), Emecan Kitabevi, İstanbul.
- ROUX, Georges (1964), **Ancient Iraq**, Penguin, London.
- STILLMAN, Nigel ve TALLIS, Nigel. (1984), **Armies of the ancient Near East**, Wargames Research Group, England.
- YILDIRIM, Ercüment (2012). **M.Ö. II. Binyılda Paylaşılmayan Topraklar: Kuzey Suriye**, The Journal of Academic Social Science Studies, 5 (8), ss. 1385-1406.

